

ÜMİT BAYAZOĞLU

Haftanın Sesi, TV'de 7 Gün, Gergedan, Şehir, Start, Ala Carte, Kapris, Nokta, EP, Tempo, Aktüel, Arredamento Dekorasyon, Express, Roll, Chronicle, Focus, Akşamlik, İstanbul Life gibi dergilerde, *Güneş* ve *Politika* gazetelerinde, Yapı Kredi Yayınları ile NTV'de çalıştı.

Oluşum, Yeditepe, Yeni Ufuklar, Tan, Yazko Edebiyat, Varlık, Sanat Dünyamız, Şerhh gibi dergilerde yazı ve şiirleri yayımlandı. İstanbul'da yaşıyor.

Kitapları

Hatay Meyhanesi Defterleri
Yapı Kredi Yayınları, 2003

Uzun, İnce Yolcular – 37 Portre
Yapı Kredi Yayınları, 2004

Hayat Tatlı Zehir – Aydın Boysan Nehir Söyleşi
İş Bankası Kültür Yayınları, 2007

Hatırda Kalmaz Satırda Kalır – 58 Portre
Aras Yayıncılık, 2022 (ilk basımı 2013)

Uzun, İnce Yolcular – 50 Portre
Aras Yayıncılık, 2022 (ilk basımı 2014)

Ümit Dünyası
Tabiat Kitap, 2022

Araç Kızı Camdan Bakıyor
Aras Yayıncılık, 2022

u s u l g e r e ğ i

Uzun, İnce Yolcular gazeteci-yazar Ümit Bayazoğlu'nun
“bir çeşit sivil ansiklopedi teklifi” olarak tanımladığı
“portreler galerisi” kitaplarının ilk cildir. Kitabın ilk baskısı
Ekim 2004'te Yapı Kredi Yayınları tarafından yapılmıştır
(*Uzun, İnce Yolcular: 37 Portre*, Editör: Nurettin Pirim,
Düzeltilmiş: Belgin Sunal). Elinizdeki baskıda birtakım düzeltmeler
yapılmış, kitaba beş portre daha eklenmiştir.

Türkçe yazımda Ömer Asım Aksoy'un *Ana Yazım Kılavuzu*
(Epsilon Yay.) temel alındı, Necmiye Alpay'ın
Türkçe Sorunları Kılavuzu'ndan (Metis Yay.)
yardımcı kaynak olarak yararlanıldı.

y a y ı n c ı n ı n n o t u

UZUN, İNCE YOLCULAR

Aras Yayıncılık
İstiklal Caddesi, Hıdivyal Palas No: 231 Kat: 1
34430 Tünel, Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 252 65 18 - 243 06 02
Fax: (0212) 252 65 19
info@arasyayincilik.com
www.arasyayincilik.com
Sertifika No: 10728

ARAS - UUUU 142

Uzun, İnce Yolcular
Ümit Bayazoğlu

Yayıma Hazırlayan
Ari Şekeryan

Düzeltili
Ararat Şekeryan - Onur Koçyiđit

Kapak Tasarımı
Aret Gıdır

Kapak Fotođrafı
Karıncaezmez Şevki

© Aras Yayıncılık, 2014
ISBN 9786055753429

Baskı ve Cilt
Sena Ofset, 2. Matbaacılar Sitesi 4NB7-9-11 Topkapı-İstanbul
Tel: (0212) 613 38 46 / Sertifika No: 45030

1. Baskı: Ocak 2014, İstanbul
2. Baskı: Temmuz 2022, İstanbul

UZUN, İNCE YOLCULAR

42 Portre

ÜMİT BAYAZOĞLU

“Porteler Galerisi”nin ikinci cildi 2013’te **Hatırda Kalmaz Satırda Kalır** adıyla yayımlanmıştı. Kitapta 58 portre yer alıyordu: Ahmet Rifat Çalıka, Altemur Kılıç, Cemal Granda, “Hain” Rifka, Limancı Hamdi, Hasan Amca, Hasan Rıza Temelli, Muhittin Birgen, General Sami Sabit Karaman, Yenibahçeli Şükriü, Dr. Sami Günzberg, Ahmet Refik-Çallı İbrahim, Atatürk, Arif Dino, Yahya Kemal, Nazmi Acar, Necip Fazıl Kısakürek, Dr. Mazhar Osman, Erol Güney, Bella ile Edibe ve Nahit Hanım, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Cihat Burak, Naciye Neyyal Hanım, Fevziye Çamsever, Münevver Ayaşlı, Sâmiha Ayverdi, Süreyya Ağaoğlu, Müfide Ferit Tek, Halide Edip, Vesamet Hanım, Fatma Medeniye Hanım, Serfiraz Sultan, Dürrüşehvar Sultan, M. Sıfır, Melek Kobra, Namık Kemal, Dinsiz Haluk, Pierre Loti, Cem, Abdülhamid, Ebbüzziya Tevfik, Külhanbeyi Sami, Çerkez Hasan, Resneli Niyazi, John Godolphin Bennett, Karekin Deveciyan, Sığı Usta, Eyüplü Halit-Sülüin Osman, Naki Turan Tekinsav, Vahan Bey, Deli Ayten, Yumurcak, Ömercik, Arap Cemal, Şen Manav Şerafettin.

Önsöz

Bu kitap girişimi, yakın tarihimiz içinde yaşadıkları dönemin şöhreti olmuş, fakat sonradan unutulmuş, dolayısıyla zaman içinde kaybolmuş kimi insanları anlatan sivil bir ansiklopedi teklifidir.

Her boydan her soydan, hem birbirinden hem herkesten çok farklı bu insanlar değişik zaman ve mekânlarda ömür sürdürdüler. Onların çoğu şimdi hayatta değil; kimi intihar etmiş kimi cinayete kurban gitmiş, bazılarınınsa akıbeti meçhul.

Söz konusu kişiler, yaşadıkları dönemin sosyal tablosu içinde sunulmaya çalışılmıştır.

Bu kitap için, gerçeklikte ve imgelemde yaşanan olağanüstü serüvenleri tutkuyla anlatan bir “mitomani” de denebilir.

Ümit Bayazoğlu

Mehmet Cemil ve eşi Camara Fatumata çocukları ile Gine'nin başkenti Konakri'de. Solda Ali Cemil Sökmen, önünde kız kardeşi Aliye, annenin kucağında Cemile. Sağda baba ve onun önünde oğlu Mustafa. Üzerlerindeki kıyafetlerden bu resmin 1940'lı yıllarda, önemli bir günde çekildiği anlaşılıyor. Aslında onlar gündelik hayatlarında yerliler gibi giyiniyorlardı.

Siyah prenses Camara Fatumata Sökmen

Yıl 1953. Gine'de Fransızlara karşı savaş başladı. Mehmet Cemil, Baga kabilesinin Prensesi Camara Fatumata ve Susu dilinden başka dil bilmeyen sekiz çocuğuyla soluğu Türkiye'de aldı.

Hataylı Mehmet Cemil sizin bizim gibi biri değil. Tek başına milletlerarası maceralar düzenleyen bir gezgin. Sınırların ötesine beslediği merakı yüzünden yeryüzünde kaybolmuş biri. Çanakkale Savaşı'na katıldı. Hatay'ın kurtuluşu için Fransızlara karşı Amanos dağlarında çete örgütledi. Ancak savaşların biri bitiyor öbürü başlıyordu. Kurtuluş Savaşı öncesinde, tek sermayesi Fransızcaya güvenerek bir gün İskenderun Limanı'ndan Akdeniz'e açıldı. İlk durak, vaktiyle Jöntürklerin iltica kapısı olan Marsilya oldu. Buradan Amerika'ya, New York'a gitti. Oradan da Brezilya'da Para Maribu'ya yerleşti. Bir süre Güney Amerika'da oyalandıktan sonra Güney Afrika üzerinden Mozambik'e, oradan da Gine'ye geçti.

1899 doğumlu Mehmet Cemil, Gine'nin başkenti Konakri'ye yerleşti. 1919'da başlayan ve dokuz yıl süren büyük yolculuğu 1928'de Afrika'nın en batısında noktalan-

mişti. O yıllar Atlas Okyanusu kıyısındaki bu ülkeyi Fransızlar sömürüyordu. Mehmet Cemil yaratıcı kişiliği, tecrübesi, cesareti ve dil bilgisiyle kısa zamanda başta sömürge valisi olmak üzere herkesin sevgi ve güvenini kazanmıştı.

Ancak ilk defa “Baga” adlı kabilenin merkezi olan “Kasambeya” köyünde, bir tören sırasında gördüğü ve muhteşem “Yankadi” dansıyla büyülediği “Fatumata”nın babası hariç! 1914 doğumlu Camara Fatumata, Gine’nin dört büyük kabilesinden biri olan Bagaların lideri “Morlay”ın kızıydı. 19 yaşında memleketini terk eden, 28 yaşında Gine’ye yerleşen Mehmet Cemil henüz 15 yaşında olan “Baga Kraliçesi” ile evlenmeyi kafasına koymuştu. Fransız valiyi aracı koydu. Fayda etmedi. Baga reisi Morlay, Müslüman dahi olsa bir beyaza kızını vermek istemiyordu. O da vali marifetiyle yanına bir manga Fransız askeri alarak Fatumata’yı kaçırdı.

Sonra büyük kaçış başladı. “Futah Djalon” platolarındaki bu kovalamaca, önde Mehmet ile Fatumata arkada Baga savaşçıları, tam iki yıl sürdü. Sonunda koca reis pes etti, âşıkların peşini bıraktı. Kaçaklar “Fulane” kabilesinin egemenliğindeki “Mamu” adlı köye yerleşti. Mehmet Cemil burada bir fırın açtı. Bu yörenin ekmek satan ilk fırınıydı.

İlk çocukları Ali Cemil 1932’de Mamu köyünde doğdu. İkinci Dünya Savaşı başlamak üzereydi. Gine kayınıyordu. Mehmet Cemil eşi ve çocuğuyla başkent Konakri’ye döndü ve kayınpederiyle barıştı. Burada da fırın açtı. İşi büyütmüşü, kahve ve kakao yetiştiriyordu. Fırına komşu bir de pastane açmıştı. Bu arada dört çocukları daha oldu. Onlara sırasıyla Aliye, Mustafa, Cemile ve Suphi adlarını verdiler.

Fransız resmi kaynaklarında adı Muhammed Jamil Abdül olarak geçen Mehmet Cemil dokuz yıllık gezginliği sırasında Arapça, İspanyolca, İngilizce de öğrenmişti. Gine’de dil bilgisine dört kabile dili (Malinke, Fulane, Susu ve Bambara) daha ekledi. Bagalar, Susu dilini konuşuyordu. Mehmet Cemil’in evinde de “resmi dil” Susucaydı.

Büyük savaşın rüzgârı, halkının %69’u Müslüman olan Gine’yi de etkilemişti. Fransızlara karşı başlatılan özgürlük mücadelesi 1946’da bastırılmış, ama direniş durmamıştı. Mehmet Cemil’e göre artık Gine’nin tadı kaçmıştı. 1958’de Gine bağımsızlığını ilan etti. Ancak Batı, 1975’e kadar Gine’yi tanımamakta ısrar etti ve garibanlara ambargo uyguladı.

1950’lerde Gine’de iç savaş vardı. Beş çocuğuna Sait, Yahya ve Salima adlı üç çocuk daha ekleyen Mehmet Cemil pusulayı önüne koymuş düşünüyordu.

Pusula

Nicedir uzaklardaydım:

uzak dağlar, uzak kıyılar, uzak-
dillerini bilmediğim yaban insanlar arasında.

Uzayan bir uykunun karanlığından
düşlerin aydınlığıyla vardım
yıllardır aradığım bu adaya.

Toprak, demir, şeker kamışı, ipek ve elmasla uğraştım
yıllarca.

Fotoğrafta gördüğün hasır şapka, keten giysi, gümüş
saplı baston

o yılların yorgunluğunu gizliyor ustaca.

Sana çocukluğunda anlattığım

Afrika, Amazon, Santiago, Havana bütün gençliğimdi
benim, olgunluğum.

Dođduđum dönölmez dađ köyüne döndüm sonunda,
geceleri sesiyle uyuduğum derenin kıyısına.
Toprak dama, tandıra, boğma rakıya.
Beni tanıyasın diye bir gün
doğmanı bekledim sabırla.

Cevat Çapan / *Dön Güvercin Dön*

Böyle kara kara ne olacak halimiz diye düşünürken takvim geldi, 1953'ü gösterdi. Artık "yurtsamıştı" Mehmet Cemil. Susu dilinden başka konuşamayan sekiz çocuğunu ve Baga kabilesinin Prensesi Camara Fatumata'yı yanına kattığı gibi soluğu Türkiye'de aldı. Artık onların soyadı Sökmen'di. Mehmet Cemil Sökmen İskenderun'a yerleştikten bir hafta sonra öldü!

Yeni Gine'den İskenderun'a gelen Prenses Camara Fatumata bir türlü pantolon ve ayakkabı giymeye alıştıramadığı sekiz çocuğuyla, daha önce adını bile duymadığı bir diyarda yapayalnız kalmıştı. Önceleri komşuları onlardan, bu "garip" insanlardan uzak durdular. Ama zamanla bunlar onlara, onlar bunlara alıştılar. Ama talihsiz Fatumata'nın çilesi bitmedi. Daha eşinin matemini tutarken, bu defa da sondan bir önceki çocuğu Yahya'yı kaybetti. "Siyah Prenses" her şeye rağmen yılmadı. Kartal gibi çocuklarına sahip çıktı. Onları okuttu.

Çocukların daha sonra da torunların çoğu, belki de "içgüdüsel" bir yönelmeyle kendilerine meslek olarak müziği ve dansı seçtiler. İlk çocuk Ali Cemil Sökmen tenor oldu. Ankara Devlet Opera ve Balesi'nde öğretim üyeliğine kadar yükseldi. 1992'de 78 yaşını süren Fatumata, "yedi numara" Yahya'nın erken ölümünden sonra, 1984'te de "bir numara" Ali Cemil Sökmen'in vakitsiz ölümüne tanık oldu.

Fatumata'nın ilk çocuğu Ali Cemil Sökmen'den iki, Aliye Sökmen Demiratan'dan iki, Mustafa Sökmen'den dört, Suphi Sökmen'den iki, Sait Sökmen'den iki, Salima Sökmen'den bir olmak üzere toplam on üç torunu var. Ancak bu toplama, yakın bir geçmişte üçüncü kuşağı temsilen beş torun daha eklendi.

1950'li yıllarda İskenderun'da bir sokak arasında "Tarzanca" ile Türklerle anlaşılan ve tek siyahi aile oldukları için herkes tarafından tanınan Sökmen ailesinin neredeyse tüm üyeleri bugün birer şöhet. Ama "Prenses"i unutmuşlar. Yaşlı Fatumata onların köklerinin tek ve son temsilcisi.

Baga kabilesinin Prenses unvanlı en güzel dansçısı Camara Fatumata son nefesini verinceye kadar Atlas Okyanusu kıyısındaki ülkesini unutmadı. Çocuklarıyla Susuca konuştu. Bayramlarda onlara kabilesinin mutfağından lezzeti bizim için tarifsiz yemekler yaptı ve onların artık nihayet alıştıkları "mokasenleriyle" tatlı tatlı alay etti.

Son müvezzi
Yaşar Hayrettin Dahik

Sen Jorj Baptist İlkokulu'nda İngilizce ve Fransızca öğrendi, Avusturya Lisesi'nde Almanca. İkinci Dünya Savaşı patlamasa Viyana'da makine mühendisi olacaktı.

80'li yılların sonuna kadar her akşamüzeri Cağaloğlu'nda siyahi bir müvezzi dolaşırdı, sıırım gibi uzun, adama kıllı yaşlı biri. Müvezzi, bağıra bağıra dolaşarak, koltuğunun altında taşıdığı gazeteleri satan meslek erbabına denir. Dudağında filtresine kadar yanıp sönmüş bir izmarit, yakalarında külleri ve koltuğunun altında bir demet gazete. Hamamın önünden İran Konsolosluğu'na doğru geçer, İl Milli Eğitim'in köşesinden kıvrılıp Ankara Caddesi'nden aşağı, Sirkeci'ye doğru salınırdı.

Gazete patronları zaman içinde kendi dağıtım ağlarını kurunca bir Babiâli geleneği olan “akşam baskısı”nı çıkarmaktan vazgeçtiler. 1876'dan 1980'lere kadar aşağı yukarı 120 yıl boyunca, bazen kara haberler bazen müjdelerle sokakları çınlatan müvezzilerin sonuncusu olan bu yaşlı zenci, tarafımızdan en son 1996'da –bir başka rotada– görüldü: Karaköy Bankalar Caddesi'nden Şişhane'ye doğru sağa sapan Kamondo sarmal merdivenlerinde soluklanıyordu.

Avusturya Sen Jorj Hastanesi'ne gidiyormuş. Fakir düşmüş Avusturya Lisesi mezunlarına orada öğle ve akşam yemeği veriyorlarmış. İkameti sorulunca, "Beni ya Sen Jorj'da, ya Ağa Camii karşısındaki satranç kulübünde ya da Karaköy Akçe Sokak'taki Kaptanpaşa Oteli'nde bulabilirsiniz" derdi.

Onunla Kamondo merdivenlerindeki tesadüfi karşılaşmayı da sayarsak üç kez buluştum. İkincisinde otelin altındaki gurbetçi kahvesinde hiç konuşmadan satranç oynadık. Üçüncüsünde Sen Jorj'un yemekhanesinde buluşup, satranç kulübüne gittik. Yolda gazeteciden *The Economist* ve *Der Spiegel* aldı. Meğer İngilizce, Fransızca ve Almanca'dan maada Rumca da biliyormuş. Aylardan temmuz olduğu halde sırtında üç kat kazak, bir de ceket vardı. Aslında terliyordu, ama bir yandan da burnu akıyordu, "kış ayazı ağustos başında vücuttan böyle çıkarmış."

Kulübe önde giren Yaşar Hayrettin Dahik tezahüatla karşılandı. Konuşmaya geçmeden yine satranç oynamayı teklif etti. İlk parti mahsustan yenildi. Meğer bu bir tuzakmış. Bir hamle yapıyor, arkasından dudağında izmaritle uyukluyordu. Sırası gelince oynuyor, yine şekerlemeye devam ediyordu. Böyle böyle akşamı bulduk. Oradan sonra Firuzağa'dan geçerek Tophane'ye indik. Burada bir çay bahçesinde nihayet konuşabildik.

Dahik, Arapça "gülümseyen, tebessüm eden" demekmiş. 1920 yılında İstanbul'da Yıldız-Dikilitaş'ta doğmuş. Annesi Medine Arabı, ama beyazmış. Babası Bilal Ağa Mısır'dan gelmiş. Sarayın Yıldız atölyelerinde torna-tesviye ustası olarak çalışıyormuş. Vaktiyle Abdülhamid'in dirayetiyle Almanya'ya makine mühendisliği eğitimine gönderilmiş.

Ama Yaşar Hayrettin doğuştan talih-siz. Üç günlükken babasını kaybetmiş. Aile ansızın fakirliğe düşmüş. Yedi kardeşin beşi daha çocukken ölmüş. Zavallı annesi zengin evlerine çamaşır yıkamaya giderek çocuklarını okutmaya gayret etmiş. Yaşar Hayrettin anaokulundan itibaren hep parasız yatılı olarak ana kucagından uzakta büyümüş-tü. Sen Jorj Baptist İlkokulu'nda İngilizce ve Fransızca öğrenmişti. Ortaokul çağına gelince annesi, çamaşıra gittiği evlerden hatırlı biri aracılığıyla oğluna Avusturya'da bir burs ayarladı.

Böylece 1935 yılından itibaren dört yıl boyunca, Viyana sokaklarında siyah bir İstanbullu dolaşmaya başlamış-tı, hem de bisikletle. Gider gitmez altına en kralından bir bisiklet çekmiş. Dördüncü sınıfta, baba mesleğini öğrenmek için makine inşası kurslarına yazılmış. Ancak bu sıra patlayan İkinci Dünya Savaşı yüzünden İstanbul'a dönüp Avusturya Lisesi'ne yazılmış. Mezuniyetten sonra Almanca öğretmeni olmak için Çapa Öğretmen Okulu sınavlarına girmiş, ama kazanamamış. Bu ilk yenilgisi. Hemen pes edip okulu-kitabı bir kenara atmış. Yine annesinin çamaşıra gittiği ailelerden birinin tanıdığı olan Ali Fuat Cebesoy aracılığıyla Deniz Yolları İşletmesi'ne girmiş. Köprüden Adalara kalkan vapurlarda gişe memuru olarak. Askerlik çağına gelince, lise mezunu olduğu için yedek subay rütbesiyle Babaeski'ye gitmiş. Burada "asker tokatlamayı" öğrenmiş. Dönüşünde tekrar Deniz Yolları...

Bu arada annesi malum torpilini kendisi için işleterek tütün fabrikasına girmiş, sonra oğlunu da yanına almış. Ancak 1940'ta annesini, 1948'de de ablasını kaybedince kimsesiz kalmış. Dikilitaş'taki baba ocağını, eniştesi ve ablasının öksüzlerine terk edip gurbete çıkmış, otel odalarına gark olmuş.

Bahtının rüzgârı onu İskenderun'a savurmuştu, burada bir pavyonda çalışan sekiz güzel Alman kızına tercümanlık yapmaya başlamış. Hatta içlerinden birine abayı dahi yakmış. Bir gösteri sırasında müşterinin teki kızlara sataşınca Yaşar Hayrettin yedek subayken öğrendiği tokadı herifin suratına aşk etmiş. Aynısını çekildiği karakolun komiserine de eda edince, önce bir güzel falakaya yatırmışlar, ardından kendini İskenderun cezaevinde bulmuş. İki buçuk aylık cezasını yatıp çıktıktan sonra bir daha birilerine el kaldırmaya tövbe etmiş. Beş parasız olduğu için Adana'ya kadar yürümüş. Burada Sabancılar'ın dokuma fabrikasında bekçi olarak iş bulmuş. Fabrikaya gidip gelen Alman mühendisler, dört dil bilen siyah bekçiyi tercüman olarak istemişler.

1940'larda İsmet İnönü'nün başlattığı memleketi imar harekâtı sırasında doğuda, güneydoğuda birçok yabancı uzman görev almıştı. Yaşar Hayrettin Dahik çok dilli sıradan bir işçi olarak bunların çoğunu tanıma fırsatı bulmuş. Bu sayede işsiz kalmıyor, baraj, santral, yol, köprü, tünel, silo, enerji tribünü gibi devasa inşaatlarda dolaşıp duruyormuş. Adana, Malatya elektrik santrallerinde, İncirlik hava üssünde, Seyhan, Hirfanlı barajlarında, Mersin liman inşaatında, Elazığ fidanlığında, Diyarbakır şehir kulübünde çalışmış. Tercümanlığın yanı sıra garsonluk, bulaşıkçılık, şoförlük, otel kâtipliği, amelelik de yapmış. Hatta trahom ve sıtmayla mücadele seferberliği sırasında, Antakya'da, sırtında alet, kapı kapı dolaşarak helaları, lağımları, ahırları ilaçlamış.

1960'larda kırk yaşında biri olarak İstanbul'a dönmüş. Avusturya-Türkiye Kitabevi'nde dergi satmaya başlamış. Toplam satışın %30'unu kazanıyormuş. Sonra Hachette'te